

Pozitivnim primerom do odgovorne prakse – strane investicije u Srbiji i zaštita životne sredine

Dr Marina Savković

U srpskoj javnosti se intenzivira debata o stranim investitorima koji ne poštuju domaće i relevantne međunarodne propise u oblasti zaštite životne sredine. U pojedinim slučajevima, delovanje konkretnih ekonomskih aktera može u drastičnoj meri ugroziti određene ekosisteme i time dugoročni opstanak lokalnih zajednica. Mišljenja o svrsishodnosti privlačenja investicija od strane ulagača koji mogu doprineti zagađenju su polarizovana – od onih da su takve investicije neophodne kako bi Srbija postigla i održala ubrzan ekonomski razvoj, do stavova da je uništavanje životne sredine zarad ekonomskih ciljeva apsolutno neprihvatljivo i kratkoročno usmereno.

Agenda 2030 Ujedinjenih nacija, međunarodni krovni razvojni dokument, prihvaćen od strane većine zemalja sveta (uključujući Srbiju), polazi od stanovišta da razvoj može biti dugoročan samo ako se u obzir uzmu sve suštinske komponente razvoja. Tu se prevashodno misli na genezu očuvanja životne sredine, ekonomskog i socijalnog razvoja, u čijem preseku se nalazi održivi razvoj. Zeleni dogovor, aktuelni razvojni dokument Evropske unije, takođe polazi od principa Agende 2030 i dodatno ističe važnost zaštite životne sredine za stabilan ekonomski razvoj kontinenta, što dalje dovodi do očuvanja kvaliteta socijalne politike i stabilnosti javnih finansija.

U ovom momentu, dugoročni Plan razvoja u Srbiji ne postoji (iako je desetogodišnji Plan razvoja predviđen Zakonom o planskom sistemu Republike Srbije), kao ni Nacionalna strategija održivog razvoja (koja je u procesu izrade). Postavlja se pitanje od kojih principa i prioriteta poći kada se donose važne ekonomske i druge odluke u državi. Lično ću poći od pretpostavke da u nedostatku jasnog orijentira, uvek treba krenuti od pozitivnih primera u našem okruženju, kako bi postalo jasnije čemu treba da težimo. Ovaj pristup bi nam mogao dati dodatne argumente stavovima da jedna država „nije prisiljena“ da privlači (velike ili male) strane investitore koji svojim poslovanjem nanose štetu životnoj sredini, a time značajno smanjuju i kvalitet života građana koji u datoj zemlji žive.

Prema novom izveštaju Konferencije Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvoj (UNCTAD), Srbija je u 2020. godini uspjela da privuče 3,44 milijardi američkih dolara direktnih stranih investicija, što je 19% manje nego u 2019. godini. Ipak, to predstavlja povećanje u odnosu na period od 2012. do 2017. godine (1,27 milijardi u 2012. godini, sa rastućim trendom 2017. godine do 2,89 milijardi američkih dolara stranih investicija). Tokom 2018. i 2019. godine ovaj priliv je iznosio nešto preko 4 milijardi dolara (4,07 i 4,28; respektivno). Sem direktnih finansijskih podsticaja kroz subvencije (čak 1,4 milijarde dolara državnih sredstava za oko 5000 novih radnih mesta u 2020. godini), u pomenutom izveštaju UNCTAD se ističe jačanje mikro podsticaja u slobodnim trgovinskim zonama. Navodi se i težnja države da privlačenje direktnih stranih investicija preusmeri na ekonomske delatnosti sa većim stepenom dodate vrednosti, bez analize konkretne strukture investicija, odnosno njihovog uticaja na dugoročni razvoj Srbije. Na primer, direktne strane investicije u IT sektoru u 2019. godini iznosile su samo 5% ukupnih investicija, dok su građevinarstvo (28%), transport (16%) i trgovina (8%), prednjačili u strukturi direktnog stranog investiranja.

Dobra vest je da se Srbija smatra državom koja je integrisana u globalne lance vrednosti, za razliku od nekih drugih nacionalnih ekonomija u regionu, što ima implikacije na kapacitet za privlačenje investicija u narednim godinama. U prilog tome govori činjenica da je pad direktnih stranih investicija usled COVID-19 pandemije bio manji u Srbiji (19%), nego na globalnom nivou (35%). Takođe, 10. novembra 2020. godine, na inicijativu Regionalnog saveta za saradnju (RCC), potpisan je sporazum na nivou Zapadnog Balkana kojim se utvrđuju standardi za pregovaranje novih međunarodnih investicionih ugovora. Time bi trebalo da se prakse privlačenja stranih direktnih investicija usaglase sa evropskim i međunarodnim standardima prakse, što uključuje unapređenje opšte transparentnosti stranih investicija, principe održivog razvoja i društvenu odgovornost stranih kompanija koje ulažu u neku zemlju. Zaštita životne sredine tako postaje legitimnija tema u pregovorima sa novim i starim investitorima. Takođe, krovni razvojni dokument Evropske unije u svom naslovu nagoveštava potpunu prioritizaciju „zelenog rasta“, kao i „ozelenjavanje“ politika velikih međunarodnih investicionih banaka (Evropska investiciona banka kao „klimatska banka Evrope“ i Evropska banka za obnovu i razvoj sa jasnom politikom povezivanja zaštite životne sredine i odluka o investiranju). Imajući u vidu prethodno pomenuto, izvesno je da će dobijanje razvojne pomoći u budućnosti značajnim delom zavisiti od definisanja i sprovođenja relevantnih politika na nacionalnom nivou.

Prethodno navedene argumente treba koristiti u razgovorima sa donosiocima odluka u Srbiji kako bi se promenio pristup trenutno problematičnim, ali i budućim investicionim aktivnostima na nacionalnom i lokalnom nivou. To će onemogućiti da investitori u Srbiji koriste niže standarde zaštite životne sredine nego u ekonomski razvijenijim državama. Postojeći okvir podsticaja (koji mnogi smatraju izdašnim), nove inicijative (poput Programa razvoja malih dobavljača iz 2019. godine), kao i mogućnosti za dalje jačanje pozicije države u međunarodnim lancima vrednosti, dovoljan su argument da se počne selektivno pristupati potencijalnim investitorima.

Navešćemo samo par primera koji bi se u tom smislu mogli iskoristiti. Kompanija Ball Packaging kao proizvodna kompanija u svom poslovanju primenjuje međunarodne standarde u oblasti zaštite životne sredine, kao što je to slučaj u ekonomski razvijenijim državama. Šta više, oni aktivno ulažu u rešavanje ovakvih problema kroz investiranje u relevantne inicijative civilnog sektora, odnosno kroz učešće u tematskim radnim grupama (trenutno predsedavanje Savezom za zaštitu životne sredine u okviru Nacionalne alijanse za lokalni ekonomski razvoj). Sličan primer možemo naći kod kompanije Coca Cola Hellenic Bottling Company, koja u svom postrojenju u Srbiji koristi energetski neutralan sistem proizvodnje i takođe podržava radne grupe i lokalne inicijative u ovoj oblasti. Može se navesti primer brojnih drugih investicija koje nemaju značajnog negativnog uticaja na zagađenje vode, zemljišta i vazduha. Savet stranih investitora (FIC) kroz svoju inicijativu Bela knjiga aktivno prati novu regulativu u oblasti zaštite životne sredine i o tome izveštava, pozivajući svoje članice na poštovanje zakonske regulative. Američka privredna komora u Srbiji (AmCham) takođe ima oformljen Odbor za zaštitu životne sredine, kojim predsedavaju predstavnici kompanija SBB i Apatinska pivara, a agenda datog tela se određuje na dvogodišnjem nivou, sa jasno definisanim ciljevima.

Državi ne ide u prilog to što se u 2019. godini svega 0,8% bruto domaćeg proizvoda koristilo za zaštitu životne sredine (u odnosu na prosečnih 1,9% u EU-27 državama). Takođe, veći deo sredstava je odlazila na tekuće troškove (72,6%), dok je ostalo ulagano u investicije. Sektor industrije je posebno bio problematičan sa svega 13,7% ulaganja u preventivu, dok je 86,3% investirano u rešenja za smanjenje postojećeg zagađenja, što dovodi do zaključka da se novac ulaže u rešavanje posledica, a ne uzroka problema. Potrebno je značajno povećati investiranje države u ovoj oblasti i zato su značajni povoljni kreditni aranžmani koji pomažu u neutralisanju najvećih izvora zagađenja. Primer za to je kredit Vlade Japana „Elektroprivredi Srbije“ za izgradnju sistema za odsumporavanje u okviru termoelektrane „Nikola Tesla“ u Obrenovcu (246 miliona evra na 15 godina, grejs period od 5 godina i kamatna stopa od 0,6% godišnje). Takođe, Termoelektrana Šabac je od Evropske banke za obnovu i razvoj uzela kredit za termoizolaciju stambenih zgrada u tom gradu, što predstavlja prvu primenu ESCO modela u Srbiji (slučaj kada izvođač radova obezbeđuje i energetski efikasno rešenje i izvor finansiranja projekta). Ovde vidimo da nije dovoljno uticati na strane investitore koji su prisutni u Srbiji ili tek planiraju da investiraju, već je neophodno stvoriti i sprovesti delotvoran strateško-pravni okvir kojim bi se omogućilo da kvalitet života građana i prirodna sredina bude zaštićena i unapređena u dugom roku na svim nivoima. Država će odabirom, tj strateškom podrškom sektorima u koje će se investirati i privlačenje investicija kompanija koje su društveno odgovorne, problem zagađenja od strane stranih investitora značajnije moći da smanji. Sa druge strane, redovan inspeksijski nadzor kompanija koje već posluju, bilo da je kapital domaćeg ili stranog porekla jeste neophodan kako bi se pravna regulativa u ovoj oblasti adekvatno sprovodila.